

УДК 94 (477)

DOI: 10.30840/2413-7065.1(74).2020.199397

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПОВОРОТУ В УКРАЇНОЗНАВСТВІ

Ярослав КАЛАКУРА

orcid.org/0000-0001-9007-4991

доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Анотація. З урахуванням новітніх праць з історіософії та методології гуманітаристики у статті з'ясовуються об'єктивна необхідність, мотиви, сутність, особливості та наслідки соціокультурного повороту в українознавстві. Він трактується як певний злам у методології, переорієнтація дослідницьких стратегій науковців, перенесення акцентів на дослідження пріоритетної ролі людини, культури і духовності в суспільному розвитку, зміна оптики наукового пізнання та оновлення його методів на основі цивілізаційної теорії Й. Гердера, О. Данилевського, О. Мірабо, А. Тойнбі, С. Хантингтона, О. Шпенглера, К. Ясперса та ін., синергетики та міждисциплінарності. Соціокультурне трактування історичного процесу розглядається як альтернатива марксистському монізму та партійно-класовому підходу до культури. Наголошено на культурологічній традиції українознавства як інтегративної системи знань про Україну і українців, започаткованій у працях В. Антоновича, М. Грушевського, М. Костомарова, П. Куліша, В. Липинського, І. Лисяка-Рудницького, І. Огієнка, І. Франка, Д. Чижевського, С. Шлемкевича та ін., показано значення її потужного пізнавального потенціалу для подальшого дослідження історії, змісту та світоглядних основ культури і освіти, подолання і запобігання негативних наслідків комунізації суспільства та масової культури доби постмодерну.

Розкрита взаємодія соціокультурного повороту з цивілізаційною парадигмою і антропологізмом українознавства як передумови утвердження людиноцентризму і подальшої інтеграції у світовий науково-інформаційний простір. В епіцентрі новітніх українознавчих студій В. Андруценка, Л. Губерського, В. Горського, П. Кононенка, В. Крисаченка, М. Поповича, О. Рафальського, В. Шейка, М. Юрія та ін. перебуває українська людина як найвища цінність, безпосередній носій національної та цивілізаційної ідентичностей суспільства, алгоритм взаємодії людини, культури і соціуму як системи цінностей, морально-етичних норм та ментальності.

Аналізуються нові виклики, які постали перед українознавством, його інтелектуальним потенціалом на тлі глобалізації, тривалої воєнної і гібридної агресії путінської Росії проти України, активізації імперської парадигми «русского міра», намагань кремлівських науковців заперечити окремішність українського народу, нав'язати маніпулятивні міфи про так звану «обицую історію» та «штучність» державності України.

Ключові слова: українознавство; гуманітаристика; методологія; соціокультурний поворот; цивілізаційний підхід; антропоцентризм; міждисциплінарність; культура; людина.

© Калакура Я.

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE SOCIOCULTURAL TURN IN UKRAINIAN STUDIES

Yaroslav KALAKURA

Doctor of Historical Sciences, professor of the Department of Archival Studies and Special Fields of Historical Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Annotation. Taking into account the latest works on the historiography and methodology of humanities, the article clarifies the objective need, motives, essence, features, and consequences of the sociocultural change in Ukrainian studies. It is interpreted as a certain break in the methodology, reorientation of scientific research strategies; shifting emphasis on the research of the prioritized role of the man, culture, and spirituality in social development; changing the optics of scientific knowledge and updating its methods based on civilization theory of J. Herder, O. Danylevskyi, H. Mirabeau, A. Toynbee, S. Huntington, O. Spengler, K. Jaspers, etc., synergetics and interdisciplinarity. Sociocultural interpretation of the historical process is regarded as an alternative to Marxist monism and the party-class approach towards culture. The emphasis is laid on the cultural traditions of Ukrainian studies as an integrative system of knowledge about Ukraine and Ukrainians, introduced in the works by V. Antonovych, M. Hrushevsky, M. Kostomarov, P. Kulish, V. Lypynskyi, I. Lysiak-Rudnytskyi, I. Ohienko, I. Franko, D. Chyzhevskyi, S. Shlemkevych, and others. It shows the value of their powerful cognitive potential for further study of history, content, and ideological foundations of culture and education, overcoming and prevention of the negative consequences caused by social communization and postmodern mass culture.

The article reveals the interaction of sociocultural turn with the civilizational paradigm and the anthropologism of Ukrainian studies as prerequisites for affirmation of human-centrism and further integration into the global scientific and informational space. At the epicenter of the newest Ukrainian studies by V. Andrushchenko, L. Huberskyi, V. Horskyi, P. Kononenko, V. Kryshchenko, M. Popovych, O. Rafalskyi, V. Sheik, M. Yurii, and others is a Ukrainian as the highest value and the immediate carrier of national and civilizational identities of the society, as well as an algorithm of interaction between people, culture and society as a system of values, moral and ethical norms, and mentality.

The study analyzes new challenges facing Ukrainian studies, their intellectual potential against the background of globalization, the prolonged military and hybrid aggression of Putin's Russia against Ukraine, activation of the imperial paradigm of the "Russian World", Kremlin scientists' efforts to deny the distinctiveness of the Ukrainian people and impose manipulative myths about the so-called "common history" and "artificiality" of the Ukrainian statehood.

Key words: Ukrainian studies; humanities; methodology; sociocultural turn; civilizational approach; anthropocentrism; interdisciplinarity; culture; man.

Українознавство як система інтегрованих знань про Україну в часовому і просторовому вимірах є складовою частиною вітчизняної і світової гуманітаристики. Ось чому ті тенденції, які характерні гуманітаристиці загалом, мають безпосереднє відношення до українознавства. Йдеться про новації, які під впливом постмодернізму спіткали за останні півстоліття методологію

гуманітаристики, зокрема про декілька тісно пов'язаних між собою поворотів: цивілізаційний, антропологічний, лінгвістичний, дисциплінарний, аксіологічний, культурологічний, речовий, епістемологічний, візуальний, меморіальний, цифровий, публічний та ін. Що розуміють під поворотами в методології науки? Це певний злам, переорієнтація дослідницьких стратегій і теорій, перенесення

акцентів на ті чи інші аспекти історичного і суспільного процесів, зміна оптики наукового пізнання та оновлення його методів з урахуванням динамізму сучасного наукознавства. Сьогодні стає очевидним, що серед цих поворотів дедалі чіткіше вирізняється культурологічний або культурницький, інституціалізацію якого в науці американський історик Алан Мегілл пов'язав із виходом у 1989 р. колективної монографії *The New Cultural History* за редакцією Лінн Хант, в якій «нова історія культури» трактується як органічний синтез знань з антропології, історії ментальностей та мікроісторії. Цей поворот, як і всі інші, торкнувся зміни парадигми наукового пізнання і в українознавстві, в усіх його концентрах, але, за спостереженнями автора пропонованої статті, у реаліях України з урахуванням дослідницької традиції, насамперед народницької течії в українській історіографії, він набув **соціокультурного характеру**. Спираючись на два крила – культурницьке і соціальне, – згаданий поворот переніс пізнавальні пріоритети на дослідження органічної взаємодії людини, культури та соціальних чинників історичного процесу.

З історії українознавства відомо, що кожне нове покоління дослідників, осмислюючи свою місію в науці, намагається зберегти і примножити наукові, культурні та інші надбання попередників, забезпечити у такий спосіб інтелектуальний і соціокультурний прогрес, його безперервність, наступність і цілісність. Науково осягнути цей процес, заглибитись у його специфіку в інтелектуальному просторі України можна передусім із позицій цивілізаційного розуміння історії, позаяк сама вона розглядається як локальна цивілізація [9,

с. 601; 29, с. 37; 14, с. 7], а воно віддає пріоритетну роль у ній людині, розвитку культури і соціуму.

Що являє собою соціокультурний поворот і яка особливість його екстраполяції на методологію українознавства? Йдеться про своєрідний **перелом**, певну зміну стратегії наукового пізнання, невіддільну від антропологічного та цивілізаційного поворотів і найтісніше пов'язану із синтезом методів здобуття знань на засадах міждисциплінарного підходу як магістрального напрямку інтеграції наук, досягнення нового рівня в умовах цифровізації сучасного світу. Ось чому означену тему можна віднести до винятково **актуальних**, до того ж ще недостатньо досліджених проблем методології українознавства. Її актуальність, злободенність і новизна зумовлюються такими чинниками, як: а) необхідністю з'ясування органічного зв'язку цього повороту з статусом українознавства як інтегрованої системи знань про українську людину і суспільство; б) утвердженням антропологічного розуміння історичного процесу, яке дедалі глибше укорінюється в українській гуманітаристиці, включаючи й українознавство, і реалізується в процесі переходу від дослідження «історії подій» до «історії людей», що, в свою чергу, диктує потребу у відстеженні того, як відбувається цей процес та які його здобутки в Україні; в) усвідомленням, що саме українознавство як складова гуманітаристики є передусім соціокультурним знанням про людину як найбільшу цінність і соціум, а це, в свою чергу, спонукає подальше подолання негативних нашарувань та ідеологічних стереотипів, успадкованих від комунізації суспільства, зокрема від живучості формаційного трактування

історичного процесу, абсолютизації ним значення мас, класів і класової боротьби, домінування економічного та політичного детермінізму в поясненні соціальних процесів, нівелювання ролі культури та конкретної людини; г) новими викликами українознавству, які нав'язала тривала воєнна і гібридна агресія путінської Росії проти України, активізація імперської парадигми «русского міра», намагання кремлівських ідеологів заперечити окремішність і самобутність українського народу і трактувати його як «часть великого русского народа». Все це й спонукає до аналізу зрушень у пріоритетах та методології українознавчого пізнання з погляду соціокультурного бачення української минувшини та сучасності.

Метою пропонованої статті є з'ясування сутності соціокультурного повороту, його особливостей та взаємодії з цивілізаційною парадигмою і антропоцентризмом в українознавстві. Значна увага приділена аналізу новітніх праць українознавців, у т. ч. НДІ українознавства, з погляду відображення в них алгоритму відносин та взаємодії людини, культури і суспільства як системи цінностей і морально-етичних норм соціуму.

Перш ніж приступити до реалізації цієї мети, видається доцільним зробити декілька попередніх застережень історіографічного характеру. **По-перше**, концепт «соціокультурний поворот» має яскраво виражену теоретико-методологічну і світоглядну спрямованість, а в українознавстві він базується на традиціях його народницького напрямку та гуманізму, на філософській парадигмі: «Людина – найбільша цінність, єдиний носій розуму і духу, неповторна

особистість, реальний творець історії та цивілізації, її продукт і найважливіший пріоритет» і має окремих концентр: «Україна – постаті» [16]. **По-друге**, цей поворот невіддільний від цивілізаційної теорії Й. Гердера, О. Данилевського, О. Мірабо, А. Тойнбі, С. Хантингтона, О. Шпенглера, К. Ясперса та ін., новітніх праць сучасників про сутність його розуміння та місце в ньому антропоцентризму і соціокультурного підходу [11, 29, 34, 38, 49], наявних методологічних та історіографічних студій з цієї проблематики [5, 15, 19, 22]. Засвоєння теорії і практики соціокультурного пізнання минувшини і сучасності України, а також світового українства на ґрунті цивілізаційного трактування історичного процесу реально почалося після відновлення її державної незалежності разом із процесом повернення українознавству статусу науки, його реформування та очищення від ідеологічних нашарувань комуністичного минулого, адаптації до умов демократичного та інформаційного суспільства, дедалі ширшої імплементації надбань зарубіжної науки. Розвитку українознавства сприяла й принципова нова політична і морально-психологічна ситуація, яка склалася в процесі демократизації, реформування та євроінтеграції суспільства, ширшого долучення українських науковців до європейського і світового гуманітарного простору. Пріоритетну роль у цьому процесі відіграло створення на базі Київського університету імені Тараса Шевченка Інституту українознавства, який згодом трансформувався в систему наукових установ Міністерства освіти і науки, а відтак отримав статус науково-дослідного, фундатором і багаторічним директором якого був проф. П. Кононенко.

За три десятиріччя науковці Інституту, його часопис «Українознавство» зробили вагомий внесок у дослідження історичних, теоретичних, філософських і соціокультурних чинників становлення громадянського суспільства, розгортання етнокультурних процесів у сучасній Україні, в осмислення соціокультурного феномену українського пограниччя, світоглядних та соціальних аспектів виникнення і подолання конфліктних ситуацій в українському суспільстві та ін. В журналі «Українознавство» є постійні рубрики «Гуманітарні виклики XXI століття», «Українська національна культура» та ін. Нинішнє керівництво Інституту (директор к. і. н. С. Наливайко) орієнтує співробітників на дослідження гуманітарних пріоритетів консолідації українського суспільства, його культурних і соціально-ціннісних вимірів, поглиблене осмислення утвердження ідентичності українства в умовах соціокультурних трансформацій та загроз національній безпеці, дедалі тісніший зв'язок досліджень з усіма ланками системи освіти, зокрема формування соціокультурної компетентності учнів та студентів у процесі вивчення історії звичаїв українського народу і сучасних традицій тощо.

Помітним є також внесок у збагачення знань про Україну й українство вчених інших українознавчих осередків, зокрема, Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (директор д. і. н. І. Соляр), Центру українознавства філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка (керівник проф. М. Обушний), Інституту народознавства НАН України (директор проф. С. Павлюк) та інших українознавчих осередків. Розгортання наукових студій з українознавства супроводжувалося

опрацюванням його теоретико-методологічних засад [10, 13, 17, 20, 41, 43] і поступовим соціокультурним поворотом у методології українознавчого пізнання. Визрівання, становлення та розвиток цієї методології в українознавстві охоплює період з 1990-х років до сьогодні. В його межах простежуються три умовних етапи: а) відродження національних традицій українознавства і формування його нової наукової концепції (перша половина 1990-х років); б) трансформація українознавства в наукову систему інтегрованих знань про Україну і світове українство та утвердження його теоретико-методологічних засад (друга половина 1990-х років – перша половина першого десятиріччя 2000-х років); в) сучасний етап – з 2005 р. до сучасності, пріоритетом для якого виступає не тільки внутрішня, але й зовнішня інтеграційність українознавства, дедалі ширше включення його в освітній і світовий гуманітарний простір, подолання залишків комунізації та колонізації гуманітаристики, спростування дезінформаційних міфів російської пропаганди, які популяризуються в руслі гібридної війни та насадження парадигми «русского міра» [1, 12].

Велике значення для українознавства мало те, що за три останні десятиріччя в українській гуманітаристиці сформувалося потужне міждисциплінарне співтовариство дослідників соціокультурних процесів на засадах цивілізаційної методології. В його середовищі відомі історики, етнологи, політологи, філософи, економісти, правознавці, зокрема: Л. Алексієвець, В. Андрущенко, В. Бабкіна, В. Бех, І. Бичко, Л. Губерський, Л. Залізник, Л. Зашкільняк, М. Козюбра, І. Колесник, Т. Кононенко, П. Кононенко,

О. Коппель, В. Космина, П. Кралюк, В. Кремень, В. Крисаченко, М. Литвин, В. Масненко, М. Михальченко, О. Моця, І. Надольний, М. Обушний, С. Павлюк, О. Пархомчук, О. Рафальський, О. Реєнт, О. Романенко, В. Смолій, І. Соляр, Ю. Терещенко, О. Удод, В. Шейко, М. Юрій та ін. На жаль, відійшли у вічність знані дослідники філософії культури і цивілізації В. Баран, Ю. Богуцький, І. Бойченко, М. Брайчевський, В. Горський, Я. Дашкевич, Я. Ісаєвич, С. Кримський, В. Нічик, Ю. Павленко, М. Попович та ін. В колективі НДІ українознавства теж виокремився соціокультурологічний сегмент науковців, представлений цілою низкою людиноцентричних праць з історії українського етногенезу, цивілізації, культури, повсякдення [32, 42, 45, 46, 47, 48, 51].

Отже, зусиллями українських учених створено досить великий пласт ґрунтовних праць, у яких розкрито важливі аспекти сутності соціокультурного повороту в контексті цивілізаційного осмислення історичного процесу, його теоретичних та методологічних засад. У новітніх дослідженнях значна увага приділена взаємодії цивілізаційного і соціокультурного підходів [6, 7, 28, 31, 37, 49, 50, 53], цивілізаційному виміру української культури та ментальності [9, 14, 18, 36].

У середовищі дослідників побутує хибна думка, ніби коріння цивілізаційного та соціокультурного підходів слід шукати лише в західній історіософії. Насправді, їх елементи присутні і в українській класичній гуманітарній традиції, у працях видатних учених В. Антоновича, В. Вернадського, М. Грушевського, М. Драгоманова, Д. Дорошенка, М. Костомарова, П. Куліша, І. Франка, І. Крип'якевича, В. Липинського,

І. Лисяка-Рудницького, І. Огієнка, Д. Чижевського та ін., які, сповідуючи і продовжуючи гуманістичні традиції Г. Сковороди та Т. Шевченка, робили акцент не стільки на матеріальні явища і процеси, скільки на соціокультурні, націєтворчі, ментальні та духовні [26, 23]. Звичайно, за умов радянського тоталітаризму, коли на сам термін «цивілізаційний підхід» було накладено ідеологічне табу, цивілізаційне бачення історичного процесу могли засвоїти і зберегти лише представники української діаспорної історіографії. Її провідні ідеї активно відстоювали М. Андрусак, М. Антонович, Л. Винар, Т. Гунчак, О. Домбровський, А. Жуковський, І. Кривецький, Б. Крупницький, Т. Мацьків, І. Мірчук, Н. Полонська-Василенко, Я. Пеленський, О. Пріцак, О. Оглоблин, О. Субтельний та ін. [23].

Продовжуючи національні традиції і засвоюючи надбання західних наукових шкіл, сучасні дослідники доводять переваги цивілізаційної моделі наукового осмислення історичного процесу над формаційною. На відміну від останньої, цивілізаційна теорія історії людства базується на філософії поступальної зміни цивілізацій та забезпеченні цілісності світу, на людиноцентризмі, діалектичній єдності соціуму і культури, культурологічній та синергетичній парадигмах історичного розвитку. Ця методологія особливо важлива для локальних цивілізацій, зокрема для української, яка реформується і трансформується на шляху євроінтеграції. Тим більше, будь-яка цивілізація, включаючи й українську, пов'язана із соціумом, культурою і соціальними відносинами. Під *українською цивілізацією розуміють історично сформовану на власному ґрунті спільність людей і об'єктивно існуючу*

реальність, що являє собою сукупність нації і суспільства, його політичної організації, культурних, духовних і матеріальних цінностей, створених різними поколіннями українського народу упродовж понад тисячолітньої безперервної історії – від найдавніших часів до сучасності. В ній органічно переплелися самотність українського народу, його мови, ментальності і культурно-духовних цінностей, дивовижна краса природи, створюючи разом унікальне поєднання людини і середовища, рідкісний культурно-геополітичний простір [14, с. 7].

На тлі такого трактування української цивілізації стає зрозумілішим, наскільки важливий соціокультурний поворот (підхід) як пізнавальний інструмент українознавства, який, будучи тісно пов'язаним із принципом антропоцентризму, відкриває додаткові можливості для цивілізаційного дослідження української минувшини і сучасності, системного вивчення взаємодії усіх сфер розвитку суспільства, соціуму і культури [2, 27]. Новітня наука, в тому числі й українознавство, розглядає культуру і духовність як важливий критерій змісту та якості соціального життя, соціальних відносин, збереження цінностей [40]. Не минули дослідники й гострі проблеми соціокультурної інтеграції та адаптації переселенців з Донбасу та Криму в українському просторі в умовах російсько-української війни [30]. Принагідно нагадаємо, що перша стаття Конституції визначає Україну як суверенну і незалежну, демократичну, *соціальну*, правову державу [21, с. 3] (виділення. – Я. К.). А це означає, що соціально орієнтована держава, з одного боку, визнає людину найвищою соціальною цінністю,

ґрунтується на демократичних тенденціях, ментальності українців, відстоює їхнє прагнення до свободи, вільного розвитку та волевиявлення, самореалізації і рівноправності, а з другого – забезпечує задоволення соціальних, культурних і духовних потреб людей. На практиці культура виступає базовою конструкцією, на якій вибудовуються як соціальна організація суспільства, його економіка, так і тип людини. Зрештою, суспільство як система відносин між людьми, залежно від співвідношення в ній соціальності й культури, розвивається від простої до складної надорганічної і далі – до соціокультурної системи, що має здатність саморозвиватися й саморегулюватися [54].

Реалізація соціокультурного повороту виводить розуміння науковців стосовно сутності людини за межі традиційного бачення, дає можливість трактувати її як творця і носія цінностей і як втілення системи усіх суспільних відносин. Соціокультурний контент дає змогу, *по-перше*, інтегрувати три ключових виміри людського буття: взаємовідносини людини і суспільства, характер культури і тип соціальності. Дотриманням цього принципу створюються додаткові умови для осмислення цілісності і системності суспільства. *По-друге*, він визнає органічну єдність, взаємообумовленість та взаємодію культурного і соціального. *По-третє*, соціокультурне трактування історії виступає як *альтернатива марксистському монізму та партійно-класовому підходу*. Як зазначає Н. Шакур, завдяки цьому методологічному принципу історія постає «мозаикою» різних культур, кожна з яких виражає унікальний спосіб життєдіяльності людей [55, с. 111].

Новітня історіографія засвідчує, що означений принцип особливо важливий для аналізу трансформаційних процесів в умовах переходу від тоталітарної системи до демократичної і відповідно служить реформуванню суспільних відносин. Його дотримання дозволяє глибше усвідомити, що людина не існує поза культурою, без її пізнання не можна досягнути роль людського фактора в природі і соціумі на різних історичних етапах еволюції суспільства, свідомості та ментальності людини. Ось чому такі важливі і необхідні подальші наукові дослідження цієї унікальної гармонії і взаємодії, адже людина творить культуру, а культура, впливаючи на неї, значною мірою віддзеркалюється в її мисленні, свідомості, мові, у творчості та поведінці.

Ключовими концептами соціокультурного підходу є поняття «культура» і «соціокультурний простір». Як зазначає видатний український філософ сучасності М. Попович, «культура є простір, в якому проходить людське життя від народження до смерті» [36, с. 7], виступаючи головною сферою діяльності людини. Людина, культура, соціум та цивілізація, а також знання про них перебувають у постійному розвитку, зазнають змін під впливом глобалізаційних, інтеграційних, інформаційних та демографічних процесів сучасного світу. Що ж стосується соціокультурного простору, то його теж репрезентують конкретні люди, які формують цей простір, виступають носіями та виконавцями стратегій у цій сфері. Це знайшло відображення і в численних збірниках документів та хрестоматій з історії української культури [13, 24].

Сама особистість у координатах соціокультурного підходу розглядається як алгоритм відносин соціуму (суспільства

людей) і культури, їх тісної взаємодії. Від народження людина по мірі її соціалізації дедалі глибше занурюється у соціокультурний світ, ідентифікується, усвідомлюючи свою належність до певної національної і соціальної спільноти, історико-культурного (родинного, мовного, освітнього, вікового, професійного, релігійного тощо) середовища. Соціокультурна визначеність людської особистості передбачає врахування різних критеріїв, способів і проявів, зокрема, самовдосконалення та самореалізації свого потенціалу, долучення до суспільного, культурного, політичного і духовного життя. Вона включає в себе систему світоглядних цінностей і морально-етичних норм поведінки. Людські цінності, узагальнені в універсальній шкалі Ш. Шварца [56], складають серцевину соціокультурного підходу. Під цінностями розуміють установчі принципи життя людини, пов'язані з її свідомістю, переконаннями, світоглядом та почуттями. Вони орієнтують на досягнення певної мети відповідними діями й ситуаціями, виступають як стандарти, які керують вибором або оцінкою вчинків, людей, подій. В усіх національних культурах, включаючи й українську, поряд з універсальними людськими цінностями, які відображають потреби, пов'язані з біологічним та соціальним життям, існують специфічні орієнтири, зумовлені конкретно-історичними особливостями та ментальністю того чи іншого народу, національним контекстом. Американський науковець Д. Макклелланд, досліджуючи зв'язок цінностей з мотивацією людини, виділив два типи мотивів: а) ті, що функціонують на основі біологічних потреб; б) ті, які функціонують на базі соціально

значущих стимулів, таких як усвідомлений вибір, доцільність, винагорода, очікування результатів тощо [25].

З-поміж багатьох функціональних цінностей української нації особливе місце посідають національна гідність, свобода, справедливість, відчуття спадкоємності, ідентичності, патріотизму, соборності та цілісності України. Наші національні цінності – це своєрідний націєоберігаючий імунітет суспільства, який водночас посилює вектор розвитку і особистості як громадянина Української держави, і нації [35]. Тут закладається підґрунтя для національної, громадянської та цивілізаційної ідентичності українців. Враховуючи, що наше суспільство все ще перебуває в стані певного розколу, який всіляко підігрується різними засобами гібридної війни Росії проти України, дуже важливо утверджувати консолідуючу роль національних цінностей і культури у «зшиванні» країни. Тим більше, віруси розколу найчастіше проникають у суспільну свідомість, що заважає сприйняттю української історії і культури як цілісності. У цьому зв'язку видаються продуктивними намагання науковців [9, 18, 52] окреслити сутність концепту «*українська культура*». Під нею розуміють *створену людьми й історично сформовану на всій території України і за рубезем сукупність матеріальних та духовних цінностей українського народу як невід'ємну частину світової культурної скарбниці. Її основу складають національна мова, народна творчість і релігія, на базі яких поступово сформувалися професійна освіта, наука, література, мистецтво, архітектура, духовність. Українська культура включає й культурно-духовні надбання корінних народів*

і етнічних груп, які проживають на теренах України [18, с. 8]. Ключове значення у цьому визначенні мають такі чотири словосполучення: а) *українська культура є складовою частиною світової*; б) *матеріальні і духовні цінності, створені людьми, незалежно від їх етнічності, на території України впродовж її багатовікової історії*; в) *матеріальні і духовні цінності, створені українцями за межами України, тобто незалежно від місця їх локації*; г) *українська культура включає матеріальні і духовні надбання, створені на території України представниками корінних народів і етнічних груп, які на ній проживають*.

Органічна єдність і методологічна взаємодія принципів соціокультурного підходу та антропологізму виступають головним чинником підвищення формування національної та цивілізаційної ідентичності українства. У працях О. Газізової, П. Гай-Нижника, В. Дехтяра, О. Семенової, Л. Чупрій наголошується на ключових факторах ідентифікаційного процесу в Україні, в т. ч. й українознавства [3, 4, 10, 40]. Соціокультурне та цивілізаційне трактування української історії підносить її виховний потенціал. Свого часу М. Грушевський, обмірковуючи роль історії у моральному вихованні, наголошував на первинності формування в молоді почуття «моральних вартостей – не чисто інтелектуальних, тим менш виключно матеріальних, а моральних, чи морально-соціальних» [8, с. 87].

Як зазначає О. Салата, опанування методологією цивілізаційного пізнання сприяє дедалі повнішій реалізації світоглядно-виховної або аксіологічної функції історичної науки. Світоглядний і виховний вплив забезпечується втіленням ціннісних орієнтацій у навчальній

літературі, в підручниках і лекційних курсах з вітчизняної і всесвітньої історії [38].

Підсумовуючи ці сюжети, видається доцільним ще раз підкреслити, що методологічна переорієнтація українознавців і їх перехід до вивчення української минувшини та сучасності в контексті цивілізаційної парадигми та соціокультурного повороту дають змогу інтегрувати в наукових студіях щонайменше чотири виміри взаємин людського буття: людини і цивілізації; людини і суспільства; людини і культури; людини і соціальності. На цій основі шляхом розширення джерельної бази та застосування нових дослідницьких методів вдалося збагатити тематику студій з української гуманітаристики, підвищити їх науковий рівень, сформувані багато в чому нове бачення ключових проблем українства, заповнити суттєві прогалини, спростувати низку сфальсифікованих і спотворених в імперські та радянські часи питань і переконливо довести цивілізаційну і соціокультурну самобутність України.

Які ж основні надбання і перспективи соціокультурного повороту та методологічної переорієнтації українознавців, їх переходу до вивчення історії і культури українського народу в контексті цивілізаційного трактування історичного процесу? *По-перше*, історичне минуле і сьогодення України стали розглядатися через призму культури як сукупність матеріальних та духовних цінностей українського народу. При цьому не відособлено, а у взаємозв'язках із політичними і соціальними процесами, у порівнянні із соціокультурними надбаннями інших народів, регіональних і світових цивілізацій. Це дало змогу

повніше досягнути самоцінності українського суспільства, нашого народу і нації, чіткіше окреслити їх місце у світовій історії та культурі. *По-друге*, з погляду соціокультурного розуміння історії повному осмислюються весь український історичний процес, національно-визвольний рух, закономірність відновлення суверенітету і державної незалежності України, реформування суспільства, сучасні трансформації соціокультурного життя, інтеграція України в європейські та світові структури. Сучасне українознавство розглядає Україну як самобутню і самодостатню цивілізаційну систему локально-регіонального рівня на перехресті різних культур і релігій, яка, синтезуючи і гармонізуючи соціокультурні впливи Сходу і Заходу, демонструє відданість європейському вибору, пов'язаному з високими соціальними та інтелектуальними стандартами розвитку, досконалою правовою системою, демократичним парламентаризмом, свободою людини, вільним ринком тощо. Дослідники наголошують, що, сповідуючи цей вибір, українці активно протидіють авантюристичним зазіханням путінських шовіністів на територіальну цілісність країни, їх намаганням розмити українську ідентичність, зашкодити просуванню України до європейських і північноатлантичних структур, адаптації до західних стандартів і цінностей. Не випадково, що в новітній гуманітаристиці та публіцистиці актуалізувалося гасло 1920-х років: «Подалі від Москви, назад у Європу».

По-третє, наукові студії останніх десятиріч утверджують новаторське трактування впливу на українську історію норм, цінностей та ідеалів національної культури, а також культурної

традиції Європи, а саме українознавство розвивається в руслі подолання ідеологічних стереотипів, успадкованих від комунізації суспільства та залишків колоніально-тоталітарного мислення. Все це, у свою чергу, сприяє підвищенню ролі українознавства у формуванні національної свідомості та цивілізаційної ідентичності українського суспільства, нового розуміння соборності, єдності та цілісності соціокультурної системи України при збереженні її регіонального розмаїття та специфіки.

На завершення вважаємо доцільним викласти декілька *пропозицій* щодо подальшого засвоєння методології соціокультурного підходу в розвитку українознавства. Спираючись на цивілізаційну теорію і методологію соціокультурного та антропологічного повороту, необхідно глибше розкривати пріоритетну роль людини у забезпеченні взаємодії культури і суспільства на всіх етапах історії України з особливим акцентом на періоди визвольних змагань і утвердження державної незалежності України. Дуже важливо відстежувати появу перед суспільством якісно нових можливостей для реалізації національної ідеї і українського проекту, розвитку культури і долучення до її скарбів ширших верств населення, особливо молоді, необхідність подальшої демократизації та реформування країни, розриву із синдромом тоталітаризму, його комуністичним і атеїстичним минулим, відродження національних цінностей, утвердження єдиної помісної Православної церкви України на основі наданого їй Вселенським патріархатом Томосу на автокефалію, інтеграції української науки, літератури і мистецтва в європейський та світовий культурний простір.

З точки зору сучасного розуміння самоцінності людини українознавству важливо заглибитись у причини і наслідки демографічної кризи в українському соціумі, осмислити такі негативні явища, як старіння нації, зниження народжуваності, великий відтік українців, особливо молоді, за кордон, зростання смертності, зниження середньої тривалості життя і погіршення здоров'я людей.

Йдеться також про подальше дослідження шляхів «зшивання» суспільства та соціокультурних і духовних цінностей під кутом зору утвердження української ідентичності і соборності, формування національно-державницької свідомості, політичної культури і політичної компетентності соціуму, зростання громадянської активності людей. Українознавці покликані долучитися до пошуку відповіді, чому при наявності в Україні трьох сотень політичних партій, численних громадських об'єднань досі не вдалося сформувати національну політичну еліту, структурувати суспільство на партійно-демократичній основі. Окремої уваги заслуговує культурний вимір управлінської антропології, людинознавча складова державного менеджменту, ціннісні пріоритети людини в управлінському процесі, її самовдосконалення. Йдеться також про людинознавчу компетентність управлінців і державних службовців усіх рівнів, починаючи від депутатів рад місцевих громад і закінчуючи Верховною Радою, Офісом Президента та Кабінетом Міністрів, їх орієнтацію на моральне, розумове і фахове самовиховання, утвердження справедливого, відкритого і поважного ставлення до кожної людини.

У цьому ряду важливу роль покликана відіграти кооперація зусиль

українських і зарубіжних учених, зокрема, тих країн, представники яких проживають в Україні, і, навпаки, для спільного дослідження антропології міжнародних та міжнаціональних взаємин.

І, нарешті, ще одне з пріоритетних завдань українознавців. Це подальша деміфологізація і розвінчування в контексті антропоцентризму шовіністичних парадигм «одного народу», «одвічного братства» і «спільної історії» українців і росіян. Не слід забувати, що як елементи цієї міфології все ще використовуються збанкрутілі концепти: «антропологічна і культурна спорідненість українців і росіян», «спільне коріння», близькість мов і культур, змішані сім'ї і родинні зв'язки. Продовження путінської війни проти України, окупація Криму, тисячі убитих російськими найманцями українців на Донбасі оголили правду про справжню сутність «старшого брата» якраз на людському і соціокультурному рівнях. Однак синдром «братерства» і «малоросійства» все ще живучий серед частини населення, особливо сходу та півдня України, оскільки він століттями насаджувався імперською та советською пропагандою, активно підживлюється кремлівською агентурою й сьогодні з метою витравити з пам'яті українців будь-які згадки про те, як їх нищили, морили голодом, принижували морально, як Москва привласнювала нашу історичну пам'ять, стару назву, церкву, видавала за свої надбаня тисяч українських учених, діячів літератури, мистецтва, архітектури тощо. Маємо розуміти, що Путін, називаючи Україну «недорозумінням», «державою, яка не відбулася», намагається підірвати довір'я до інститутів влади, спираючись при цьому на кремлівських істориків та політологів,

фінансово підтримуваних своїх агентів впливу на місцях.

Спростування фальсифікацій і відтворення історичної правди має й міжнародний вимір, адже західна антропологія тривалий час черпала відомості про українців, їх минувшину з російської історіографії, а тому нерідко долучається до поширення міфів та інсинуацій. Ось чому дуже важливо неухильно нарощувати присутність українознавства в світовому інформаційному просторі, підвищувати інтелектуальну роль українських діаспор за рубежом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.). Київ: МП «Леся», 2016. 586 с.
2. Алексієвець М., Алексієвець Л., Юрій М. Соціум і культура як ключові компоненти цивілізації. *Україна–Європа–Світ*. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Вип. 14. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. С. 249–264.
3. Газізова О. Трансформація ідентичностей внутрішньо переміщених осіб в процесі їх соціокультурної адаптації та інтеграції у нові територіальні громади. *Українознавство*. 2019. № 4. С. 83–97.
4. Гай-Нижник П. П., Чупрій Л. В. Формування загальнонаціональної ідентичності українців в контексті сучасних викликів. *Гілея*. 2015. Вип. 101. С. 474–481.
5. Гончаревський В. Е. Цивілізаційний підхід до історії: сучасний український досвід (1991–2009). Київ: Логос, 2011. 238 с.
6. Горелов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Цивілізаційна історія України. Київ: ЕксОб, 2005. 632 с.
7. Горелов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Держава і цивілізація в історії України. Київ: Еко-Продакшн, 2009. 879 с.

8. Грушевський М. С. Велика Україна. Київ, 1998. С. 87.
9. Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. Культурні виміри розвитку цивілізації на рубежі століть: проблеми визначення. Київ: Знання України, 2002. 580 с.
10. Дехтяр В. М. Українознавство: від ідеології до політики ідентичності. *Українознавство*. 2019. № 2. С. 31–39.
11. Історія і теорія світових цивілізацій / І. В. Двожук, В. Б. Попов, А. І. Атоян та ін. Луганськ: СЕНУ ім. В. Даля, 2012. 1088 с.
12. Іванець А. В. Використання Росією української культурної спадщини у війні проти України: кримський кейс. *Пам'ятки України: національна спадщина*. 2019. № 4–6. С. 23–27.
13. Історія українознавства: навчальний посібник / за ред. П. П. Кононенка. Київ: Академвидав, 2011. 512 с.
14. Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. Ментальний вимір української цивілізації. Київ: Генеза, 2017. 560 с.
15. Калакура Я. С. Методологія історіографічного дослідження: науково-методичний посібник. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2016. 319 с.
16. Калакура Я. «Україна – постаті» як концентр українознавства. *Українознавство*. 2013. № 3–4. С. 10–18.
17. Калакура Я. Українознавче дослідження: теорія та методологія. Тернопіль: Джура, 2012. 294 с.
18. Калакура Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Українська культура: цивілізаційний вимір. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.; Калакура Я. С. Цивілізаційні орієнтири новітньої української історіографії. *Історіографічні дослідження в Україні*. Вип. 24. Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. С. 23–38.
19. Калакура Я. С., Юрій М. Ф. Методологічні засади цивілізаційного пізнання культури. *Наукові записки ІПіЕНД*. 2016. № 3–4 (83–84). С. 41–54.
20. Кононенко П. П. Українознавство: підручник для вищих навчальних закладів. Київ: Міленіум, 2006. 312 с.
21. Конституція України: [зі змін. та допов., внесеними Законом України від 1 лют. 2011 р. № 2952-VI]. Харків: Фактор, 2011. С. 3.
22. Космина В. Г. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу. Запоріжжя: ЗНУ, 2011. 309 с.
23. Краснодемська І. Українознавчі студії діаспори (XX ст.). Київ: ННДІУ, 2011. 368 с.
24. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали: у 3 т. Київ: Наук. думка, 1995–2006. Т. 1: 1939–1953 рр. 748 с.; т. 2: 1953–1960 рр. 537 с.; т. 3. 1961–1971 рр. 855 с.
25. Макклелланд Д. Мотивація человека: учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 672 с.
26. Масненко В. В. Історична думка та націотворення в Україні (кінець XIX – перша третина XX ст.). Київ, Черкаси: Відлуння-Плюс, 2001. 440 с.
27. Михайлюк О. Соціокультурний підхід як методологія історичного дослідження. *Український селянин*. 2016. Вип. 16. С. 9–14.
28. Михальченко Н. Великий цивілізаційний взрив на рубежі XIX–XX століть. Київ: Парламентське вид-во, 2016. 504 с.
29. Михальченко Н. Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее. Киев, 2013. 340 с.
30. Між війною і соборністю. Соціокультурна інтеграція та адаптація переселенців з Донбасу та Криму. Західноукраїнський вектор / відп. ред. М. Литвин. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2017. 454 с.
31. Моця О. П. Українці: народ і його земля (етапи становлення). Київ: Стародавній Світ, 2011. 658 с.
32. На кордоні з мегаполісом: київське передмістя в антропологічній оптиці (кейс м. Ірпінь) / наук. ред., упоряд. Оксана Овсіюк. Київ: Дуліби, 2019. 160 с.
33. Науковий інструментарій українознавця: довідник / кер. авт. кол., наук. ред. Л. Токар. Київ: ННДІУВІ, 2012. 376 с.

34. Павленко Ю. В. Історія світу: цивілізаційний і соціокультурний розвиток людства. Київ: Либідь, 2001. 360 с.
35. Петрочко Ж. В. Національні цінності як сучасний державницько-суспільний пріоритет. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2017. Вип. 20, кн. 2. С. 146–158.
36. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 1999. 727 с.
37. Рафальський О., Самчук З. Цивілізаційне перехрестя сучасного суспільства. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 688 с.
38. Салата О. Світоглядні та методологічні позиції формаційного і цивілізаційного підходів до історії. *Цивілізаційні дискурси світової та української історіографії*. Київ: Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2017. С. 9–20.
39. Салата О. О. Цивілізаційний підхід у викладанні історії: від наукової концепції до шкільної аудиторії. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія Історія та географія*. 2016. Вип. 56. С. 98–105.
40. Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір / за наук. ред. М. О. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2017. 198 с.
41. Терлецький В. М. Поняття і проблема гуманітарної сфери в сучасному українському дискурсі. *Українознавство*. 2016. № 3. С. 195–203.
42. Терлецький В. М. Україна на цивілізаційній мапі сучасного світу: історичний досвід та реалії сьогодення. *Українознавство*. 2017. № 4. С. 231–244.
43. Токар Л. К. Наукові основи українознавства. Вид. 2-ге, уточ. і доп. Київ: ННДІУВІ, 2017. 352 с.
44. Українознавство: концептуальні та теоретико-методологічні основи розвитку / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту). Київ, 2015. 504 с.
45. Українська земля і люди. Український етнос у світовому часопросторі. Кол. монографія. Т. II: XV–XVIII ст. Київ, 2012. 736 с.
46. Українське пограниччя як соціокультурний феномен: теоретичні засади та дослідницькі кейси / Дехтяр В., Полек Т., Буйських Ю., Гримич М., Петренко-Лисак А. Київ: Дуліби, 2020. 208 с.
47. Українці у світовій цивілізації і культурі: колективна українознавча монографія / заг. ред. П. Кононенка. Київ: ННДІУВІ. 2008. 400 с.
48. Фігурний Ю. С. Український етнос у просторі й часі: українознавчі дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні. Київ: НДІУ, 2009. 522 с.
49. Цивілізаційні моделі сучасності та їх історичні корні / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко і др.; НАН України. Київ: Наук. думка, 2002. 632 с.
50. Цивілізація: структура і динаміка / за ред. І. В. Бойченка та О. В. Романенко. Київ: Видавець Купріянова О. О., 2003. 448 с.
51. Ціпка А. Духовна ліствиця давньоукраїнської словесності. Київ: МП «Леся», 2015. 748 с.
52. Юрій М. Ф. Соціокультурний світ України. Вид. 2-ге. Київ: Кондор, 2008. 736 с.
53. Юрій М. Ф., Алексієвець Л. М., Калакура Я. С., Удод О. А. Україна найдавнішого часу – XVIII століття: цивілізаційний контекст пізнання. Кн. 1. Київ–Чернівці–Тернопіль: Астон, 2012. 700 с.; кн. 2. Україна XIX – початку XXI століття: цивілізаційний контекст пізнання. 2012. 696 с.
54. Яковенко Р. В., Самсонова К. В. Формаційний і цивілізаційний підходи у дослідженні національної економіки. *Materialy VII Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji* (Naukowa mysl informacyjnej rowieki – 2011. Перемишль, Польща, 07–15 березня 2011 р.). Przemysl: Nauka i stadia, 2011. Vol. 7: Ekonomiczne nauki. Panstwowy zarzadz. C. 73–75.
55. Шакун Н. В. Соціокультурний підхід до історії як альтернатива історичному

монізму. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. Чернівці, 2018. № 1 (11). С. 111.

56. Schwartz S., Sagie G. Value consensus and importance. A Cross National Study. *Journal of cross cultural psychology*. 2000. Vol. 31. № 4. URL: <http://jcc.sagepub.com>

REFERENCES

- HAI-NYZHNYK, P., ed., comp., (2016). *Russia's Aggression against Ukraine: Historical Prerequisites and Modern Challenges*. Kyiv: MP Lesia, 586 p. [in Ukr.]
- ALEKSIIEVETS, M., ALEKSIIEVETS, L., YURII, M. (2014). Society and Culture as Key Components of a Civilization. In: *Ukraina–Yevropa–Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriia: Istorii, mizhnarodni vidnosyny* (Ukraine–Europe–World. International Collection of Scientific Works. Series: History, International Relations), Vol. 14. Ternopil: Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University Press, pp. 249–264. [in Ukr.]
- HAZIZOVA, O. (2019). Transformation of Identity of Internally Displaced Persons in the Process of Their Sociocultural Adaptation and Integration into New Territorial Communities. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 4 (73), pp. 83–97. [in Ukr.]
- HAI-NYZHNYK, P., CHUPRII, L. (2015). Formation of National Identity of Ukrainians in the Context of Contemporary Challenges. *Hileia*, Vol. 101, pp. 474–481. [in Ukr.]
- HONCHAREVSKYI, V. (2011). *Civilizational Approach to History: Modern Ukrainian Experience (1991–2009)*. Kyiv: Lohos, 238 p. [in Ukr.]
- HORIELOV, M., MOTSIYA, O., RAFALSKYI, O. (2005). *Civilization History of Ukraine*. Kyiv: EksOb, 632 p. [in Ukr.]
- HORIELOV, M., MOTSIYA, O., RAFALSKYI, O. (2009). *State and Civilization in the History of Ukraine*. Kyiv: Eko-Prodakshn, 879 p. [in Ukr.]
- HRUSHEVSKY, M. (1998). *The Great Ukraine*. Kyiv, p. 87. [in Ukr.]
- HUBERSKYI, L., ANDRUSHCHENKO, V., MYKHALCHENKO, M. (2002). *Cultural Dimensions of Civilization at the Turn of the Century: Problems of Definition*. Kyiv: Znannia Ukrainy, 580 p. [in Ukr.]
- DEKHTIAR, V. (2019). Ukrainian Studies: From Ideology to Identity Politics. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 2 (71), pp. 31–39. [in Ukr.]
- DVOZHUK, I., POPOV, V., ATOIAN, A. et al. (2012). *History and Theory of World Civilizations*. Luhansk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University Press, 1088 p. [in Ukr.]
- IVANETS, A. (2019). Russia's Use of Ukrainian Cultural Heritage in the War against Ukraine: The Crimean Case. *Pamiatky Ukrainy: natsionalna spadshchyna* (Ukrainian Sights: National Heritage), (4–6), pp. 23–27. [in Ukr.]
- KONONENKO, P., ed., (2011). *History of Ukrainian Studies: A Textbook*. Kyiv: Akademydav, 512 p. [in Ukr.]
- KALAKURA, Ya., RAFALSKYI, O., YURII, M. (2017). *Mental Dimension of Ukrainian Civilization*. Kyiv: Heneza, 560 p. [in Ukr.]
- KALAKURA, Ya. (2016). *Methodology of Historiographic Research: A Scientific and Methodological Manual*. Kyiv: Kyivskyi universytet, 319 p. [in Ukr.]
- KALAKURA, Ya. (2013). “Ukraine: Figures” as a Concenter of Ukrainian Studies. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 3–4, pp. 10–18. [in Ukr.]
- KALAKURA, Ya. (2012). *The Ukrainian Studies Research: Theory and Methodology*. Ternopil: Dzhura, 294 p. [in Ukr.]
- KALAKURA, Ya., RAFALSKYI, O., YURII, M. (2015). *Ukrainian Culture: The Civilizational Dimension*. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, National Academy of Sciences of Ukraine, 496 p.; KALAKURA, Ya. (2014). Civilizational Landmarks in Modern Ukrainian Historiography. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini* (Historiographic Studies in Ukraine), Vol. 24. Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, pp. 23–38. [in Ukr.]

19. KALAKURA, Ya., YURII, M. (2016). Methodological Foundations of Learning Culture through Civilization. *Naukovi zapysky IPIEND* (I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies Scientific Notes), (3–4 (83–84)), pp. 41–54. [in Ukr.]
20. KONONENKO, P. (2006). *Ukrainian Studies: A Textbook for Higher Education Establishments*. Kyiv: Milenium, 312 p. [in Ukr.]
21. *Constitution of Ukraine: [with amendments and additions according to the Law of Ukraine as of February 1, 2011, No. 2952-VI]*. (2011). Kharkiv: Faktor, p. 3. [in Ukr.]
22. KOSMYNA, V. (2011). *Civilizational Analysis of the Historical Process: Problems of Methodology*. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University, 309 p. [in Ukr.]
23. KRASNODEMSKA, I. (2011). *Ukrainian Studies in the 20th-Century Diaspora*. Kyiv: National Research Institute of Ukrainian Studies, 368 p. [in Ukr.]
24. *Cultural Life in Ukraine. Western Lands. Documents and Materials: In 3 Volumes. (1995–2006)*. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 1: 1939–1953, 748 p.; Vol. 2: 1953–1960, 537 p.; Vol. 3: 1961–1971, 855 p. [in Ukr.]
25. McCLELLAND, D. (2007). *Human Motivation: A Textbook*. St. Petersburg: Piter, 672 p. [in Rus.]
26. MASNENKO, V. (2001). *Historical Thought and Nation-Building in Ukraine (end of the 19th – first third of the 20th century)*. Kyiv; Cherkasy: Vidlunnia-Plius, 440 p. [in Ukr.]
27. MYKHAILIUK, O. (2016). Sociocultural Approach as a Methodology of Historical Research. *Ukrainskyi selianyn: zbirnyk naukovykh prats* (Ukrainian Peasant: Collected Scientific Works), Vol 16. pp. 9–14. [in Ukr.]
28. MYKHALCHENKO, N. (2016). *A Great Civilizational Explosion at the Turn of the 19th–20th Centuries*. Kyiv: Verkhovna Rada Publishing, 504 p. [in Rus.]
29. MYKHALCHENKO, N. (2013). *Ukrainian Regional Civilization: Past, Present, Future*. Kyiv, 340 p. [in Rus.]
30. LYTVYN, M., ed., (2017). *Between War and Unity. Sociocultural Integration and Adaptation of Migrants from Donbas and Crimea. The West-Ukrainian Vector*. Lviv: I. Krypiakevich Institute of Ukrainian Studies, 454 p. [in Ukr.]
31. MOTSIYA, O. (2011). *Ukrainians: People and Their Lands (Stages of Formation)*. Kyiv: Starodavnii Svit, 658 p. [in Ukr.]
32. OVSIIUK, O., ed., comp., (2019). *Bordering on the Metropolis: Kyiv Suburbs in the Anthropological Optics (Irpin Case Study)*. Kyiv: Duliby, 160 p. [in Ukr.]
33. TOKAR, L., ed., (2012). *Scientific Toolkit of a Ukrainian Scientist: A Guide*. Kyiv: NRIUSWH, 376 p. [in Ukr.]
34. PAVLENKO, Yu. (2001). *History of the World: Civilizational and Sociocultural Development of the Mankind*. Kyiv: Lybid, 360 p. [in Ukr.]
35. PETROCHKO, Zh. (2017). National Values as a Modern State and Social Priority. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: zbirnyk naukovykh prats* (Theoretical and Methodological Problems of Upbringing Children and Students: Collected Scientific Works), Vol. 20, Book. 2. Kyiv: Institute of Educational Problems of NAESU, pp. 146–158. [in Ukr.]
36. POPOVYCH, M. (1999). *An Essay on the History of Culture of Ukraine*. Kyiv: ArtEk, 727 p. [in Ukr.]
37. RAFALSKYI, O., SAMCHUK, Z. (2018). *Civilizational Crossroads of Modern Society*. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, National Academy of Sciences of Ukraine, 688 p. [in Ukr.]
38. SALATA, O. (2017). Worldview and Methodological Provisions of the Formation and Civilization Approaches towards History. *Tsyvilizatsiini dyskursy svitovoi ta ukrainskoi istoriografii* (Civilizational Discourses of World and Ukrainian Historiography). Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University, pp. 9–20. [in Ukr.]
39. SALATA, O. (2016). Civilizational Approach in History Teaching: From the Scientific Concept to School Audience. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Serii Istorii ta heohrafiia*

- (Collected Scientific Works of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. History and Geography Series), Vol. 56, pp. 98–105. [in Ukr.]
40. SHULHA, M., ed., (2017). *The State of the Modern Ukrainian Society: A Civilizational Dimension*. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine, 198 p. [in Ukr.]
41. TERLETSKYI, V. (2016). The Concept and the Problem of the Humanitarian Sphere in the Contemporary Ukrainian Discourse. *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, Vol. 3 (60), pp. 195–203. [in Ukr.]
42. TERLETSKYI, V. (2017). Ukraine on the Civilization Map of the Modern World: Historical Experience and Realities of the Present. *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, Vol. 4 (65), pp. 231–244. [in Ukr.]
43. TOKAR, L. (2017). *Scientific Bases of Ukrainian Studies*. 2nd ed., rev. and upd. Kyiv: NRIUSWH, 352 p. [in Ukr.]
44. HAI-NYZHNYK, P. (2015). *Ukrainian Studies: Conceptual, Theoretical, and Methodological Foundations of Their Development*. Kyiv, 504 p. [in Ukr.]
45. *The 15th–18th Centuries*, Vol. 2 of *Ukrainian Land and Its People. Ukrainian Ethnicity in the Global Time and Space*. A Collective Monograph. (2012). Kyiv, 736 p. [in Ukr.]
46. DEKHTIAR, V. et al. (2020). *The Ukrainian Frontier as a Sociocultural Phenomenon: Theoretical Foundations and Research Case Studies*. Kyiv: Duliby, 208 p. [in Ukr.]
47. KONONENKO, P. (2008). *Ukrainians in the Global Civilization and Culture: A Collective Ukrainian Studies Monograph*. Kyiv: NRIUSWH, 400 p. [in Ukr.]
48. FIHURNYI, Yu. (2009). *Ukrainian Ethnos in Space and Time: Ukrainian Studies of Ethnic, State-Making, and Nation-Building Processes in Ukraine*. Kyiv: RIUS, 522 p. [in Ukr.]
49. PAKHOMOV, Yu. et al. (2002). *Civilizational Models of Modernity and Their Historical Roots*. Kyiv: Naukova dumka; NAS of Ukraine, 632 p. [in Rus.]
50. BOICHENKO, I., ROMANENKO, O. (2003). *Civilization: Structure and Dynamics*. Kyiv: Publisher O. Kupriianov, 448 p. [in Ukr.]
51. TSIPKO, A. (2015). *Spiritual Ladder of Paradise of the Old-Ukrainian Literature*. Kyiv: MP Lesia, 748 p. [in Ukr.]
52. YURII, M. (2008). *The Sociocultural World of Ukraine*. 2nd ed. Kyiv: Kondor, 736 p. [in Ukr.]
53. YURII, M. et al. (2012). *Ukraine from the Oldest Times to the 18th Century: The Civilizational Context of Cognition*. Book. 1. Kyiv–Chernivtsi–Ternopil: Aston, 700 p.; Book. 2. Ukraine of the 19th - Beginning of the 21st Century: The Civilizational Context of Knowledge, 696 p. [in Ukr.]
54. YAKOVENKO, R., SAMSONOVA, K. (2011). Formation and Civilization Approaches in the Study of National Economy. In: *Materialy VII Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji "Naukowa mysl informacyjnej powieki – 2011"*, 7–15 bereznia 2011 r. T. 7: *Ekonomiczne nauki. Panstwowy zarzad (Economics. State Management, Vol. 7 of Proceedings of the 7th International Conference "Scientific Thought of the Information Eyelid 2011"*, March 2011). Przemysl: Nauka i stadia, pp. 73–75. [in Ukr.]
55. SHAKUN, N. (2018). A Sociocultural Approach towards History as an Alternative to Historical Monism. *Problemy sotsialnoi roboty: filozofia, psykholohiia, sotsiolohiia (Problems of Social Work: Philosophy, Psychology, Sociology)*, (1 (11)). Chernihiv, p. 111. [in Ukr.]
56. SCHWARTZ, S., SAGIE, G. (2000). Value Consensus and Importance. A Cross-National Study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, [online] Vol. 31 (4). Available at: <http://jcc.sagepub.com> [in Eng.]